دیدگاه

تعیین رویکرد پیش از تنظیم قانون

معصومه شمس
پژوهشگر و نویسنده

از مهم‌ترین دلایل مرجعیت یا افتن سلبریتی‌ها در کشور، عملکرد صداوسیما در طول یکی دو دهه گذشته و به‌ویژه در دهه ۹۰ است و شاید در جامعه امروز که به‌شدت رسانه‌ای و جهانی شده است، حذف سلبریتی‌ها به مثابه یکی از پیامدهای دنیای مدرن، ناممکن باشد؛ اما لازم است برای مواجهه صحیح با آنها، رویکرد انتقادی و نه ابزارگرایانه را برگزینیم. به‌نظر می‌رسد رویکرد مدیران و سیاستگذاران جامعه و رسانه در این سال‌ها، ابزارگرایانه بوده است. این رویکرد ابزاری به سه سلبریتی‌ها، پیامدهای متعددی همچون برجسته‌شدن بیش از حد سلبریتی‌ها در جامعه و رسانه و بدل‌شدن آنها به نوعی بت، الگو و مرجع فکری، به‌خصوص برای قشر نوجوان را در پی داشته است. البته بدون شک این رویکرد مبهم یا اشتباه، تنها عامل نیست و عوامل دیگری همچون گسترش شبکه‌های اجتماعی نیز در فرایندهای رسانه‌ای‌شدن و سلبریتی‌شدن جامعه مؤثر بوده‌اند.

پرکردن جای خالی با قانون

علیرضا باری
وکیل و پژوهشگر حقوق

سلبریتی‌ها، شهروندانی هستند که به دلایل گوناگون برای عموم مردم شناخته شده‌اند و البته تأثیر غیرقابل انکاری بر افکار و فرهنگ عمومی جامعه دارند. بسیاری از آنان، در خصوص موضوعات مختلف اجتماعی و سیاسی نیز مشارکت جدی داشته و به‌ویژه از طریق شبکه‌های اجتماعی به‌صورت گسترده‌ای اظهارنظر می‌کنند. حال فارغ از همه سؤالاتی که می‌شود پرسید، به‌نظر می‌رسد این قدرت رسانه‌ای به لحاظ موقعیت حساسی که دارد از منظر حقوقی شایان توجه بیشتری است. بسیاری از چهره‌های مرجع با اعتقاد به حقوق شهروندی و حق آزادی بیان عقیده، اظهاراتی دارند که ممکن است خلاف واقع باشد و فضای جامعه را ملتهب کند. به‌عنوان نمونه بسیاری از سلبریتی‌ها در کشوری مانند آمریکا هستند که محدودیت‌های جدی در برابر رفتارهای خارج از قانون آنها وجود دارد. در قانون جمهوری اسلامی ایران، مجازات‌هایی برای «نشر اکاذیب به قصد تشویش اذهان عمومی» در نظر گرفته شده است؛ مجازات‌هایی که با توجه به ضریب تأثیرگذاری سلبریتی‌ها باید با تغییراتی جدی و جرم‌انگاری‌هایی مشخص در حوزه فعالیت در فضاهای مجازی همراه باشد تا حقوق مادی و معنوی سایر شهروندان پایمال نشود.

زیرذره‌بین سلبریتی‌ها

با همه‌گیرشدن پدیده سلبریتی‌ها، کشورهای مختلف قوانین بعضا سنگینی را علیه افراد مشهور تدوین و اجرا کرده‌اند

فرقی ندارد بازیگر باشند یا ورزشکار، کافی است که از طریق فعالیت در صنعت سرگرمی و رسانه‌های جمعی حضور گسترده‌ای در جامعه داشته باشند تا به آنها به قولی «سلبریتی» بگویند. عرصه فعالیت‌های سلبریتی‌ها معمولا نسبت به بقیه اعضای جامعه، طیف وسیعی از اقدامات و حوزه‌های مختلف را شامل می‌شود. به همین دلیل آنها خود را مجاز به حرکت و سخن گفتن در مورد مسائل مختلف ساحت عمومی جامعه می‌دانند. اما گاه برخی از سلبریتی‌ها حتی در ایران در سایه خلاءهای قانونی و ملاحظات حقوقی، افکار عمومی را گمراه کرده‌اند و جامعه را به خسران کشانده‌اند.

سلبریتی‌ها در ایران از ظهور تا اوج

- دهه ۴۰ «فرهنگ سلبریتی» در جامعه ایران با گسترش رسانه‌های جمعی از جمله تلویزیون، رادیو و مجلات زرد ظاهر شد که عمدتا از اعضای خاندان پهلوی، بازیگران سینما، خواننده‌ها و نوازنده‌های موسیقی و برخی از ورزشکاران بودند.
- دهه ۵۰ به‌ویژه اوایل آن فرهنگ سلبریتی در کشور رشد کرد.
- سال ۱۳۵۷، انقلاب اسلامی به قولی ترمز سلبریتی‌ها را کشید و این فرهنگ برای مدتی از میان رفت و بیشتر متصدیان و افراد مرتبط با آن، ناگزیر از کشور خارج شدند یا به انزوا رفتند.
- دهه‌های ۷۰، ۸۰ سلبریتی‌ها با حمایت دستگاه‌های دولتی مانند صداوسیما رشد کرده و به مردم معرفی شدند. در نتیجه به‌نظر می‌آمد که مورد تأیید هستند و هر چه بگویند درست است.
- دهه ۹۰، اوج‌گیری سلبریتی‌ها همراه شد، بدون اینکه چارچوب قانونی و الزاماتی مبتنی بر ارزش‌ها، هنجارها و قوانین بر گفتار و رفتار آنها مدنظر گرفته شود.

بدآموزی‌های سلبریتی بر نوجوانان

تأثیر سلبریتی‌ها و اینفلوئنسرها روی سبک زندگی و علایق و سلایق نوجوان‌ها و جوان‌ها در سراسر جهان غیرقابل انکار است. آنها حتی می‌توانند روی زندگی کسانی که دنبالشان نمی‌کنند هم تأثیر بگذارند. پژوهش‌های متعدد مانند نظرسنجی‌های آکادمی آمریکایی «تیوپورت» و مؤسسه تحقیقاتی Girl Scouts موید همین موضوع است.

۸۰ درصد از دختران نوجوان ظاهر خود را با تصاویر افراد مشهور مقایسه می‌کنند.

۵۰ درصد دختران تحت‌تأثیر تصاویر افراد مشهور، ظاهر خودشان را دوست ندارند و از آن ناراضی هستند. در نتیجه دچار افسردگی می‌شوند.

۲۵ درصد زنان جوان آمریکایی ترجیح می‌دهند به‌جای اینکه جایزه صلح نوبل ببرند، جایزه مدل برتر آمریکا را بگیرند.

۵۰ درصد از دختران ۱۳ تا ۱۷ ساله آرزو می‌کنند که مانند مدل‌های مجلات مد لاغر باشند.

اتحادیه اروپا / تحریم همراه با جریمه

افراد مشهور و شناخته‌شده اگر اطلاعات نادرست یا محتوای غیرقانونی مانند اظهارات تحریک‌آمیز یا نفرت‌پراکنانه منتشر کنند با تحریم روبه‌رو می‌شوند. همچنین علاوه بر اجبار برای حذف محتوای غیرقانونی، جریمه مالی نیز درنظر گرفته می‌شود.

سوئد — اعلام مرز مشخص
مرزمیان تولید محتوا و محتواهای تبلیغاتی برای افراد مشهور مشخص شده و تبلیغات چهره‌های مشهور باید آشکارا حاوی کلماتی باشد که نشان دهنده تبلیغاتی بودن محتوای مورد نظر باشد.

آلمان — پیگیری قضایی
افراد مشهور که از شرکت‌های مختلف برای تبلیغات دستمزد دریافت می‌کنند، باید پست‌های تبلیغاتی خود را با برچسب خاص مشخص کنند و در صورت تخطی از این قانون، انجمن رقابت اجتماعی آلمان به‌عنوان مسئول حفاظت از تجارت عادلانه از متخلفان شکایت کرده و پیگرد قضایی دارد.

فرانسه — زندان و جریمه مالی
اظهارات نفرت‌پراکنانه، شرط‌بندی، تبلیغ برخی اعمال مانند جراحی‌های زیبایی، تبلیغ برخی کالاها مثل محصولات حاوی نیکوتین از موارد ممنوع برای چهره‌هاست و کسانی که از این قوانین تخطی کنند به حداکثر ۲ سال زندان یا ۳۰۰ هزار یورو جریمه محکوم می‌شوند.

نروژ — روتوش ممنوع
افراد مشهور که از محتوایشان درآمد کسب می‌کنند، حق ندارند تصاویر روتوش شده و دستکاری شده خودشان را در پست‌های تبلیغاتی شبکه‌های اجتماعی بدون اینکه به اصلاحات انجام‌شده روی عکس اشاره کنند، منتشر کنند. افراد خاصی با جریمه‌های کلان و در برخی موارد حتی بازندان روبه‌رو می‌شوند.

ایتالیا — جریمه ۵ میلیون یورویی
درصورتی که تولیدکننده تبلیغات مشخص نکند که محتوا به قصد تبلیغات ساخته شده، هم شرکت و هم اینفلوئنسر مورد پیگرد قرار می‌گیرند و حتی به پرداخت حداکثر ۵ میلیون یورو جریمه محکوم می‌شوند. در قوانین ایتالیا اینفلوئنسرها باید محتوای تبلیغاتی را با استفاده از برند شرکت برچسب‌گذاری کنند.

هند — جریمه ۲۰ تا ۵۰ میلیون روپیه‌ای
قانون جدید هند برای چهره‌ها درباره تبلیغات گمراه‌کننده در حال تدوین است که در آن، برای کنترل فعالیت اینفلوئنسرها جریمه به‌دلیل افشاکردن روابط مالی با برندها در گام نخست و در صورت تکرار تخلف، جریمه ۲۰ تا ۵۰ میلیون روپیه‌ای است. هدف از این قوانین، ایجاد شفافیت در دنیای مبهم بازاریابی و پرداخت پول به افراد محبوب در شبکه‌های اجتماعی برای تبلیغ محصولات است.

هلند — جریمه ۴۵۰ هزار یورویی
در قدم اول برای افراد خاطی جریمه‌ای برای چهره‌ها درنظر گرفته نمی‌شود اما درصورت تکرار تخلفات از جمله برچسب‌نزدن برای محتواهای تبلیغاتی، فرد کنترل‌کننده محتوا که می‌تواند شرکت، اینفلوئنسر یا سلبریتی باشد، به ۴۵۰ هزار یورو جریمه محکوم می‌شود.

اسپانیا — توقیف یا حذف اثر
اگر محتوای تولیدشده سلبریتی‌ها در فضای مجازی حقوق مصرف‌کنندگان یا قوانین رقابت منصفانه را نقض کند، به‌ویژه برای موارد تبلیغاتی دادگاه می‌تواند دستور به حذف یا توقیف اثر دهد. اسپانیا درباره انتشار محتوای نادرست یا فیک‌نیوز توسط افراد مشهور نیز قوانین نسبتا سختگیرانه‌ای دارد.

انگلستان — تحریم متخلفان
تبلیغات پنهان توسط کاربران و استفاده از فیلترهای زیبایی برای افراد مشهور ممنوع بوده و دولت در راستای نظارت بر عملکرد اینفلوئنسرها و سلبریتی‌ها در کنار فعالیت سازمان استاندارد های تبلیغاتی، وبگاهی را در سال ۲۰۲۱ راه‌اندازی کرد. در آن اینفلوئنسرهای متخلف معرفی و به آنها هشدار داده می‌شود که اگر از قوانین پیروی نکنند با اقدامات تنبیهی از جمله تحریم روبه‌رو می‌شوند.

چین — خودنمایی ممنوع
سلبریتی‌ها حق خودنمایی با ثروت و دارایی‌هایشان را در شبکه‌های اجتماعی ندارند. حتی سلبریتی‌های حوزه موسیقی باید به آداب و رسوم جامعه پایبند باشند. در واقع افراد مشهور و هواداران‌شان باید در فضای مجازی از نظم عمومی و آداب و رسوم قانونی پیروی کنند، انتشار شایعات و اطلاعات نادرست یا خصوصی، تحریک گروه‌های هواداران و تشویق هواداران به مشارکت در جمع‌آوری غیرقانونی کمک مالی یا سرمایه‌گذاری غیراصولی ممنوع است.

نقل قول

نماد تناقض‌های جامعه

آرش حیدری
جامعه‌شناس

«سلبریتیسم» نمود تجمیع تناقض‌های جامعه است که در زبان رسمی وجودشان به رسمیت شناخته نمی‌شود و این کثرت‌ها، تفاوت‌ها و اعتراض‌ها وقتی نمی‌تواند تصویر خود را در فضای رسمی پیدا کند، فضایی به‌وجود می‌آید تا سلبریتی به شکل خیالی صدای این نیروها باشد.

مشهورها، مرجع می‌شوند

محمدرضا کلاهی
جامعه‌شناس

وقتی که جامعه ضعیف باشد، هر کسی که مشهور است، مرجع می‌شود. مسئله این است که در جامعه ضعیف و بی‌صدا هر کسی که مشهور است به راحتی صدایش به گوش‌ها می‌رسد.

تشدیدکننده حوادث بودند

مجید سلیمانی
استاد ارتباطات

کلان‌روایت سلبریتی‌ها با جمهوری اسلامی متفاوت است، اما آنها در حوادث اخیر تشدیدکننده رخداد بودند، نه ایجادکننده و مشکلات اقتصادی گسترده سبب دست‌کم بی‌تفاوتی تعداد زیادی از مردم شد.

سوءاستفاده از خلأها

علی مومنی
مدیرمسئول فصلنامه فرهنگ شهرت

سلبریتی جای سایر گروه‌های مرجع را پر نکرده بلکه از خلأهای موجود در جامعه بهره‌برده تا منافع خود را پیگیری کند، ضمن آنکه از اساس چیزی با عنوان «سلبریتی مردمی» وجود ندارد و مردم و سلبریتی‌ها هر کدام راه خود را می‌روند.

دلیل سیاست‌زدگی سلبریتی‌ها

علیرضا شریفی یزدی
جامعه‌شناس

خلأسازمان‌ها و احزاب سیاسی و استفاده بیش از حد از سلبریتی‌ها در بزنگاه‌های انتخاباتی عامل مهمی در سیاست‌زدگی آنان در قامت اعضای یک گروه مرجع بوده است.

تاوان تخلف در کشورهای دور

سلبریتی‌ها در قامت تولیدکنندگان محتوا در رسانه‌های اجتماعی، در فضای خبری امروز جهان نقش برجسته‌ای پیدا کرده‌اند و می‌توانند افکار عمومی را تحت‌تأثیر قرار دهند. اما این افراد هم باید تابع قانون باشند و حتی در کشورهایی که مدعی آزادی‌اند، قوانین سختگیرانه‌ای برای سلبریتی‌ها و خاطیان در نظر گرفته‌اند.

۳ راهکار برای ایران

1. سال‌هاست که سلبریتی‌ها یا همان ستاره‌های مشهور که الگو و مورد تقلید بسیاری از اقشار جامعه هستند در ایران با تغییر ماهیتی مواجه شده‌اند؛ برای به روز شدن و هماهنگ‌شدن با کشورهای دیگر در ارتباط با فرهنگ شهرت و سلبریتی «امان‌الله قرایی‌مقدم» جامعه‌شناس چند راهکار دارد.
1. باید اسطوره‌ها و نخبگان ملی و مذهبی تاریخ کهن کشور به جامعه معرفی شود و مردم بدانند سلبریتی واقعی کیست.
2. مسائل اصلی مربوط به موضوع فرهنگ شهرت و سلبریتی شناسایی شود؛ مسائلی که باید در اختیار پژوهشگران اجتماعی و قانون‌گذاران فرهنگی برای تولید قانون قرار گیرد.
3. منع قانونی برای جلوگیری از سلبریتی‌زده‌شدن حوزه‌های مختلف فرارداده شود. به بیانی ساده یعنی دستاوردهای مثبت، سازنده و تخصصی افراد در اولویت قرار گیرد نه شهرت آنها.

۷ تخریب با عاملیت سلبریتی‌ها

1. توجه جامعه را از مشکلات واقعی منحرف کرده و باعث می‌شوند مردم به دنبال چهره‌نمایی بیشتر باشند.
2. در موارد متعدد فعالیت سلبریتی‌ها با ضد هنجارها در جامعه همراه شده است.
3. سبک خاصی از زندگی را ارائه می‌کنند که چندان با واقعیت‌های اجتماعی همخوانی ندارد.
4. فرهنگ مصرف‌گرایی و دسترسی به غذاهای لوکس را ترویج می‌دهند که نتیجه‌اش در جوامع تورم و بحران‌های اقتصادی است.
5. نوع شاخص‌ها برای الگوپذیری تغییر می‌کند و گاه این رفتارها در موارد بسیاری به‌عنوان الگوی نوجوانان تمجید می‌شود.
6. یکی از سمی‌ترین اثرات فرهنگ سلبریتی‌ها تمجید از افرادی است که کارهای غیرقانونی یا غیراخلاقی انجام می‌دهند. در نتیجه، «رفتار بد» تفریباً عادی می‌شود.
7. مصرف‌کنندگان فرهنگ سلبریتی‌ها محتوایی که می‌خرند در درجه اول به دلیل محبوبیت است، نه کیفیت.

مواد قانونی مجازات اسلامی مرتبط با فعالیت تبلیغی گروه‌ها و افراد از جمله سلبریتی‌ها در ایران

ماده ۵۰۰
قانون فعالیت تبلیغی علیه نظام
هر کس علیه نظام جمهوری اسلامی ایران یا به نفع گروه‌ها و سازمان‌های مخالف نظام به هر نحو فعالیت تبلیغی کند به حبس از ۳ ماه تا یکسال محکوم خواهد شد.

ماده ۵۰۸
همکاری با دول خارجی متخاصم علیه جمهوری اسلامی ایران به هر نحو
هر کس با گروهی یا دول خارجی متخاصم به هر نحو علیه جمهوری اسلامی ایران همکاری کند، در صورتی که محارب شناخته نشود به یک تا ۱۰ سال حبس محکوم می‌شود.

ماده ۶۳۸
تظاهر به عمل حرام یا مخل عفت عموم
هر کس علنا در انظار و اماکن عمومی و معابر تظاهر به عمل حرامی کند، علاوه بر کیفر عمل به حبس از ۱۰ روز تا دوماه یا تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم می‌شود و در صورتی که مرتکب عملی شود که نفس آن عمل دارای کیفر نیست ولی عفت عمومی را جریحه‌دار کند فقط به حبس از ۱۰ روز تا ۲ماه یا تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد.

ماده ۶۳۹
تشویق مردم به فساد یا فحشا
کسی که مردم را به فساد یا فحشا تشویق کرده یا موجبات آن را فراهم کند. مطابق موارد مطروحه در پرونده مجازات می‌شود.

نتیجه هنجارشکن‌ها

چهره‌های مشهور و پرطرفدار در فضای مجازی همواره زیر ذره‌بین افکارعمومی قرار دارند و هرگونه عملکرد مثبت و منفی آنها می‌تواند با موجی از اثرگذاری‌ها در سطح جوامع مربوطه همراه باشد. ازاین‌رو، عملکرد منفی چهره‌های فرهنگی و هنری حتی در غرب نیز با واکنش‌های گسترده روبه‌رو می‌شود. این واکنش‌ها هم می‌تواند در سطح افکارعمومی و حتی فراتر از آن، در سطح واکنش دولت‌ها باشد. برخی از چهره‌های غربی پس از اقدامات منفی خود نتوانستند جایگاه خود را باز یابند و بعضی دیگر نیز اقدامات‌شان زمینه برخی پیگردهای قضایی را فراهم کرد. در این گزارش واکنش‌ها و برخی از تبعات عملکرد چهره‌های مشهور فرهنگی و هنری خارجی را مورد بررسی قرار داده‌ایم.

سال ۱۹۸۵ — داستین هافمن
بازیگر آمریکایی
فعالیت: بازیگر فیلم‌های «مرگ فروشنده»، «کریمر علیه کریمر» و «مرد بارانی»
تخلف: اذیت و آزار جنسی یک کارآموز ۱۷ ساله
جریمه: عذرخواهی و اعلام تأسف

سال ۱۹۸۸ — رابرت هیلارلو
بازیگر
فعالیت: بازی در فیلم‌های «ماشین‌های هیولا»، «پخش زنده شنبه شب»، «مرد خانواده»، «پارک جاوید تریبات»، «کالیفرنیکیشن» و «شاهراهی ذهنی»
تخلف: اذیت و آزار جنسی یک کارآموز ۱۷ ساله
جریمه: افت فعالیت‌های کاری به‌دنبال مطرح‌شدن موضوع هم در فعالیت‌های بازیگری و هم در عرصه‌های مختلف

سال ۱۹۹۹ — رابرت داونی جونیور
بازیگر و تهیه‌کننده
فعالیت: بازی در فیلم‌های مرداهنی ۲، شرلوک هلمز، چاپلین و...
تخلف: مصرف و حمل موادمخدر، حمل سلاح گرم
جریمه: دادگاه رأی به ۳ سال حبس در زندان را صادر کرد. البته بعدها وی موادمخدر را کنار گذاشت و شروع به بازی کرد.

سال ۲۰۰۶ — مل گیبسون
بازیگر، نویسنده و کارگردان
فعالیت: جمع و جور، کم هزینه مکس دیوانه، شجاع دل
تخلف: مصرف مشروبات الکلی و خشونت خانگی
جریمه: در حالت مستی پلیس جلوی ماشینش را گرفت. این موضوع شهرت و محبوبیتش را خدشه‌دار کرد.

سال ۲۰۰۷ — لیندسی لوهان
بازیگر
فعالیت: مدل کودک در دنیای هنری از ۳ سالگی و بازی در سریال «دنیای دیگری»
تخلف: نگهداری موادمخدر
جریمه: دستگیری و زندانی

سال ۲۰۰۸ — وسلی اسنایپس
بازیگر آمریکایی
فعالیت: بازی در فیلم‌های «گربه‌های وحشی»، «خیابان‌های طلا»، «شرایط بحرانی»، «سفر به آمریکا» و «داستان واقعی»
تخلف: پرداخت نکردن مالیات
جریمه: بهازای هر سالی پرداخت‌نکردن مالیات یکسال زندان و پرداخت ۱۷ میلیون دلار جریمه و مالیات

سال ۲۰۱۵ — چارلی شین
بازیگر آمریکایی
فعالیت: بازی در فیلم‌های «حفاظت از شاهد مدیا»، «نگاهی به درون ذهن چارلز سوان سوم»، «فیلم ترسناک ۴۵»، «خانواده‌های دیوانه» و...
تخلف: اعتیاد به موادمخدر
جریمه: قطع همکاری و رابطه شرکت‌های هنری و فیلمسازی و حذف از فهرست بازیگران مطرح آمریکایی

سال ۲۰۱۶ — کریس براون
خواننده آمریکایی
فعالیت: خوانندگی در چند آلبوم پرفروش دنیا
تخلف: حمله به «روبی ریحانا» خواننده و بازیگر آمریکایی در سال ۲۰۰۹ و مجروح کردن او و سپس درگیری با پلیس
جریمه: حذف قراردادها و آهنگ‌هایش از رسانه‌ها رد ویرایش برای انگلستان

سال ۲۰۱۸ — بیل کازبی
بازیگر
فعالیت: به‌دلیل نقشی که در یکی از فیلم‌هایش بازی کرد، «پدر آمریکا» لقب گرفت.
تخلف: تجاوز به تعدادی از زنان، استفاده از موادمخدر و سوءاستفاده جنسی از کودکان یا سوءرفتار جنسی
جریمه: به ۱۰ سال حبس محکوم شد اما ۳ سال در زندان بود.

سال ۲۰۲۰ — جیمز فرانکو
بازیگر و تهیه‌کننده آمریکایی
فعالیت: بازیگر فیلم‌های «مرد عنکبوتی»، «از بزرگ»، «قدرتمند» و «۱۲۷ ساعت»
تخلف: فساد و تجاوز اخلاقی
جریمه: پرداخت ۲ میلیون دلار غرامت به شاکیان

سال ۲۰۲۰ — جی.کی. رولینگ
نویسنده انگلیسی
فعالیت: نویسنده هری پاتر
تخلف: اظهارنظرهای جنسیتی
جریمه: منفور شدن از طرف مردم و شرکت‌ها و درخواست برای برخورد با وی از طرف طرفداران